

===== Unger Gabriella =====

/// Tartós béke/harc

Szemelvények az 1940–50-es évek magyar béke- propagandájából

„*Lesz-e háború a közeljövőben?*” – hangzott a kérdés a korabeli viccben. „*Háború nem lesz, de olyan ádáz békeharc lesz, hogy kő kövön nem marad.*”¹ A párbeszéd nemcsak a békeharc fogalmának ellentmondásosságát mutatja jól, hanem a társadalom egészséges – a nyelvhasználat szintjén is működő – védekezőképességét is: az 1950-es évek elején ugyanis olyan mennyiségben ömlött a „béke” a lakosságra, hogy lehetetlen volt elkerülni, s a politikai vezetésnek nyilvánvalóan ez is volt a célja, hiszen a propaganda akkor igazán sikeres, ha minden elérhető formában jelen van.²

Az alábbiakban a *békeharc*, vagyis a szovjet típusú rendszer „béke-univerzuma” talán legjellegzetesebb propagandakifejezésének használatát igyekszem alapvetően nyelvi szempontokat figyelembe véve vizsgálni néhány rövid, ám jól jellemezhető szöveg bemutatásával kiegészítve. A kifejezést azért is érdemes vizsgálódás tárgyává tenni, mert a pártállami propaganda sűrítve jelenik meg benne: míg a béke szónak van eredeti jelentése, és használták szokásos értelemben is, a békeharc – bár korábban egyszerűen felbukkant a sajtónyelvben – jellegzetes példája annak a nyelvi eszköztárnak, amit az 1940-es évek végétől építettek a politikai színtéren. A legtöbbször – nem meglepő módon – a diktatúra csúcspontjának éveiben szerepelt a politikai nyelvhasználatban.³ A Magyar Kommunista Párt (MKP) azonban már 1945 után tudatosan törekedett a béke fogalmának kisajátítására, s a párt békeagitációja a hatalomátvétellel állami szintre emelkedett. Írásomban ennek az átalakulásnak a bemutatására törekszem a teljesség igénye nélkül, pusztán nyelvi adalékokkal szolgálva a békeharc fogalmán keresztül.

1 == Szilágyi, 1996: 68.

2 == Lásd Ellul, 1973: 19–25.

3 == Az Arcanum adatbázisában csak a *Szabad Nép* cikkeinek tartalmát vizsgálva, 1949-ben 576, 1950-ben 11 838, 1951-ben pedig 12 895 alkalommal fordult elő a szövegekben a „békeharc” kifejezés, majd onnantól kezdve rohamosan csökkent az előfordulása: 1952-ben 8941-szer, 1953-ban már csak 5694-szer említették.

= = Politikai nyelv a béke körül

A propaganda legalapvetőbb eszköze a nyelv. A 20. században a tömegtájékoztatás létrejöttével társadalmi berendezkedéstől függetlenül sokkal erősebben jelenhetett meg a politikai nyelvhasználat a nyilvános térben, s akár a náci Németország, akár a Szovjetunió nyelvpolitikáját vizsgáljuk, azok a nyelvhasználat befolyásolásában, az ideológiájuk által vezérelt és központilag irányított módosításában is élen jártak.⁴ Ez jóval többet jelentett annál, hogy korlátozták a sajtószabadságot és általában a megszólalás lehetőségeit: a propagandának rendelték alá a nyelvhasználatot, s a tartalom irányítása mellett magát a nyelvet hatalmi manipulációkra használták fel, amelynek célja a gondolkodás szabályozása, szűkítése volt.⁵

A *nyelvem határai világom határai* jegyében az MKP is a kezdettől komoly figyelmet fordított a nyelv felügyeletére, és rögtön meg is kezdte az államosítását, elsősorban a tömegtájékoztatás korabeli legfontosabb eszköze, az írott sajtó ellenőrzésével. A nyelv birtokbavételében fontos szerepet játszottak a káderképző iskolák – az elsők már 1945 márciusában működtek⁶ – és a népnevelők is, hiszen képzésük után továbbadták azt a beszédmódot, amit elsajátítottak.⁷ A kommunisták már 1948 előtt megfigyelhetően úgy viselkedtek és beszéltek, mintha teljes egészében birtokolták volna a hatalmat,⁸ s ezzel a magabiztossággal maguk határozták meg a közbeszédet. A fordulat évétől kezdődően viszont már teljes vértességgel és direkt vezérléssel irányították, ellenőrizték és korlátozták a kommunikációt, ami azt is jelentette, hogy kizárólag az általuk képviselt valóságkép és valóságértelmezés tükröződött bármilyen *állami szövegben* (s idővel minden az lett), így csak az általuk preferált témák jelentek meg a nyilvános térben – ugyanakkor a társadalom nagy része nem volt képes érdekeit artikulálni, mert nem rendelkezett a hatalom által elismert valóságleíró fogalomkészlettel.⁹ A politikai nyelv leíró vagy tájékoztató helyett előíró, értékelő funkcióval rendelkezett; a közvetített nyelvi mintákkal, a berögződött elemekkel, előzetes értékelésekkel meghatározott szemlélet kialakításához járult hozzá, amely az adott intézményrendszer (nem feltétlenül tudatos) elfogadásához, működési rendjének fenntartásához járult hozzá.¹⁰

4 == A legalapvetőbb munkák ezzel kapcsolatban nem nyelvészeti szakkönyvek. Viktor Klemperer kortárs nyelvészként vizsgálta a náci Németország nyelvét, s írta meg nagyszabású művét. Lásd Klemperer, 2021. Ennek nyomán igyekezett a köztudatba bevezetni Tóth Szergej a „szovjet birodalmi nyelv” fogalmát. Lásd pl. Tóth, 1991. Hasonlóan fontos és közismert a témában Orwell 1984 című regénye, amelynek fogalomkészlete ma is használatos. Lásd Orwell, 1989.

5 == Balogh, 2003: 199.

6 == MNL OL M-KS 274-22., 20. ő. e. Javaslatok a pártoktatás szervezésére (1945–1948), d. n.

7 == A népnevelőkről lásd Huhák, 2022; Gyekiczky, 1989; Papp, 2024: 166–170, 195–198.

8 == György, 2016: 13.

9 == Gyekiczky, 1989: 9–11.

10 == Uo. 12–13.

Ez az akkor még csak egy nagyon szűk csoport által ismert, részben (vulgár) marxista alapokon nyugvó, már meglévő szovjet hagyományokat követő vagy a nemzetközi munkásmozgalomban gyökerező, illetve a magyar kispolgári és munkásnyelv elemeit felhasználó politikai nyelvhasználat¹¹ közvetlenül a második világháborút követően is már magában hordozta azokat a formákat, eszközöket, stílust, amely aztán a teljes körű kommunista hatalomátvétellel állami szintre emelkedett.¹² A tudatosan kialakított és terjesztett nyelvezetben már a szavak szintjén is megjelent a manipuláció – szándékoltnan értéktelített szavakkal, azok közvetlen minősítésével. Például: haladó vagy demokratikus erők – szemben a visszahúzó, antidemokratikus, ellenséges erőkkel.¹³ Nagyon sokszor használtak túlzó, gyakran felsőfokú jelzőkkel tarkított kifejezéseket,¹⁴ ami pátoszos hangvétellel, érzelmi fűtöttséggel társult. A nyelvi manipuláció további fontos eleme volt a normatív kijelentések használata, a kész tényként kezelt vélemények, a politikai hatalommal való egyetértés jelzéseként (például: „A történészek támogatják a párt politikáját.”). Ebből egyenesen következett e nyelvhasználat rituális jellege, mely nem törekedett új információk megjelenítésére és átadására,¹⁵ csupán szertartásos gyakorlat, a valódi párbeszéd látszata volt. Mindezt szélsőségesen militarista nyelven tették, rendszerint támadó éllel, s olyan szavakat használva, amelyek a háborúhoz, harchoz köthetők, mint például a „kampány”, „front”, „csata”, „küzdelem” stb. S ez – szintén marxista, illetve bolsevik hagyományokat követve – nagyon sokszor felszólító módban, sürgetést tartalmazva jelent meg, így azonnali cselekvésre buzdított.¹⁶ Ugyanakkor a manipulatív és érzelmileg túlfűtött tartalom a tenni vágyást nélkülöző bürokratikus nyelv formai elemeivel párosult (hiszen vagy pártbürokraták, vagy a párthoz erősen kötődő, hasonló fogalmi keretben gondolkodó újságírók írták), ami leginkább a dolgok általános érvényű igazságát célzó személytelen megfogalmazási módokban nyilvánult meg.

= = A béke: háború

A béke szó totális kisajátítása tehát akkor történt meg, amikor a teljes nyelvbirtoklás, a „nyelv elrablása”¹⁷ már megtörtént, minden alternatív valóságértelmezést kiszorítva a kommunikációs térből. A hidegháború beköszöntével, a világ kétpólusúvá válásával, s még inkább a koreai háború kitörésével, szovjet irányítással vált a békenarratíva uralkodó szervező elemmé a szatellitállamokban. Orwell szavainál

11 = = Tolcsvay, 2022.

12 = = György, 2016: 11–13.

13 = = Banczerowski, 2006: 94.

14 = = A legjobb példák erre Sztálin jelzői: amikor már nem tudták hova fokozni a dicsőítést, megalkották a „sztalnoj Sztálin” (kb. 'acélos Acél') kifejezést, de Sztálin generáliszimusz címe is ide sorolható. Tóth, 1991: 16.

15 = = Banczerowski, 2006: 94–95.

16 = = Jobst, 2010: 27–32.

17 = = Balogh, 2003.

ma sem lehet pontosabban leírni az 1950-es évek politikai nyelvhasználatát. Minden az ellenkezőjét is jelenthette, mint ami a valóságban volt: a béke háborút, a békeharc háborúra készülést és fegyverkezést. A legszemléletesebb példa erre talán az „önkéntes békekölcsön” kifejezés, amelynek minden tagja hamis: nem volt sem önkéntes, sem kölcsön, és nem is a békéért adták. Az ellenkező előjelű értelem tehát a valóság teljes elfedését szolgálta – s már az is ezt mutatja, hogy ebben a szélsőségesen militarizált közéleti nyelvben egyáltalán a béke fogalma kapott kiemelt szerepet.

Az önmagában is pozitív kicsengésű béke szó elfoglalásával és a kommunista ideológia dichotóm világképének megfelelően a világ felosztása leegyszerűsödött jóra és rosszra. A „mi” és „ők” felosztásában a Szovjetunió és az immáron „béketábornak” nevezett keleti tömb jelentette a jót, a vele szemben álló nyugati hatalmak a rosszat.¹⁸ Semleges nézőpont nem létezett többé, mindenképpen állást kellett foglalni, mindenki besoroltatott egyik vagy másik táborba. A nyelvi manipulációs eszközök széles skálája épült erre: a szóhasználatban eleve csak védekezés, a „béke megvédése” szerepelt a támadó, háborúpárti hatalmakkal szemben, s mindkét oldalt állandó pozitív, illetve negatív értéket kifejező jelzős szerkezetek, címkék kísérték. Az ellenség kijelölése és a védekezés velük szemben természetesen a saját tábor erősítését szolgálta. A békenarratíva, a védekezés a ránk támadókkal szemben a politikai vezetéssel való közösségvállalást, döntéseinek legitimációját és a hazai ellenfelekkel való leszámolást is szolgálta. Utóbbiakat a béke ellenségeiként, az imperialista háborús célok kiszolgálóiként azonosították és bélyegezték meg, kriminalizációjuk során pedig egyenes út vezetett akár életük elvételéig is. A szövegekben megjelenő, egyszerre a külső-belső támadással szemben védekező pozíciót felmutató, ugyanakkor harcra buzdító megfogalmazások ellentmondásosságában a rendszer alapvető belső ellentétei mutatkoznak meg: az állandó mozgósítási igény (vagyis a társadalmi aktivitás látszatának fenntartása) s mindennek állami szervezeti keretek között való megtartási szándéka feszült egymásnak.

A hatékonyság növelése érdekében a békenarratívát rendszerint összekötötték a sztálinista vezetőkkultusszal. Sztálint tudatosan a béke nyugodt, de erőt sugárzó védelmezőjeként mutatták be a szovjet és a hazai propagandában, a fasizmus legyőzésével ő lett a „béke atyja”, „a béke őre” és „zászlóvivője”, majd a „népek atyja”, a „béketábor atyja” stb. Ehhez Rákosi mint Sztálin tanítványa csatlakozhatott. Az említett szófordulatokat a hidegháború kezdetétől sokkal tudatosabban és kiterjedtebben alkalmazták, hiszen a perszonalizációval a kötődést, az üzenetet erősítették. Sztálin és a helyi pártvezérek a rendszer lényegét testesítették meg.¹⁹

A „béke” politikai használatának tehát a mozgósítás volt az alapvető funkciója, mégpedig nem pusztán csak egyes rétegek, hanem a magyar társadalom egészének aktivizálása. Ezzel megtalálták a kulcsot, a mindenki által érthető jelszót, hiszen maga a gondolat, a béke fogalma mindenkit érint, s megkérdőjelezhetetlen. Ennek

18 = = Vö. Koselleck, 1998.

19 = = Apor, 2022.

révén igyekeztek olyanokat is bevonítani a politikai térbe, akiket egyéb úton nem vagy csak nagyon nehezen lehetett, továbbra is kiemelt figyelmet fordítva a kommunista párt által meggyőzni kívánt fő célcsoportokra: a parasztságra, a nőkre és a fiatalokra.²⁰ A fogalmat a „mindenki megszólítása” jegyében egyfajta „ernyőként” használták: a termelésben, az oktatásban, a nők gyermekeket, családot védelmező szerepkörében, a kultúrában és mindenütt, ahol éppen szükségesnek látták.

Fontos feladata volt a mindent leuraló békenarratívának az „érzéstelenítés” is: miután ez volt az egyedüli lehetséges kommunikációs keret, addig sem lehetett másról beszélni. Leginkább arról, hogy a koreai háború következményeként erőteljes fegyverkezés indult, amely az ötéves terv keretszámainak soron kívüli emelését, a nehézipar további erőltetett fejlesztését jelentette. Ennek egyenes következménye pedig a teljes lakosság életszínvonalának csökkenése mellett olyan termelési kényszer volt, amelyben – legalábbis a propaganda kiötlői szerint – már kevés lehetett a munkát csak mint a szocializmus felépítésért való nemes küzdelmet prezentálni, kellett valami olyan plusz, ami – legalábbis a szándékok szerint – fokozott erőfeszítésre sarkall: ez volt a béke és a békeharc.

= = „Ma háború van, holnap béke”²¹

A béke szóhoz az éppen szükséges pragmatikus céloknak megfelelően ragasztottak hozzá további szavakat, hogy azok, mintegy „cukorkaként” szolgálva, pozitív értelemmel telítsék meg a létrejövő kifejezést, s így a „békével” eltakarva ne legyen könnyen észrevehető a mögöttes cél: hogy a valódi tartalom komoly erőfeszítéseket, terheket jelent a társadalom számára. Szavak sokasága született így, pl. békekölcsön, békepap, béketábor, békebizottság, békegyűlés, békeműszak, békeőrség stb., valamint olyan, a békeharcra rokon értelmű kifejezések, mint például a békefront, békeoffenzíva.²² Az ideológiai alapképlet szerint a majdan megvalósuló győzedelmes kommunizmusban örök és teljes lesz a béke, addig viszont nemcsak a szocializmus felépítéséért, hanem a békéért is harcolni kell.²³

Gyekiczky Tamás már 1989-ben vizsgálta az 1950-es évek bírósági ítéleteiben előforduló szavak gyakoriságát, s ennek alapján két szinten szerkesztett szótárt, először az ítéletek összes szavából, majd a szinonimák kizárásával fennmaradó szavakból. Az eleve szegényes szókincsű ítéletszövegek szavainak ilyen módon történt lecsökkentése alapján állított föl gyakorisági sorrendet.²⁴ E szótárban a „béke” a leggyakrabban előforduló 40 szó között szerepel,²⁵ s itt bírósági ítéletekről

20 == Papp, 2024: 188–190.

21 == Bárdos Deák Ágnes dalszövege (Kontroll Csoport).

22 == Czigány, 1999; Jobst, 2010: 110–111.

23 == Kicsi, 1991.

24 == A teljes szótárverzió 1150, a szinonimák kizárásával létrejött 465 szót tartalmazott.

25 == Gyekiczky, 1989: 26–33.

beszélünk, a szám nyilvánvalóan sokkal magasabb volt a kifejezetten propaganda-célú szöveghasználatban.

A „szótárszerkesztést” érdemes egy rövid (ám velős) szövegen, Boldizsár Iván *A toll fegyverével* című, 1951–1952-ben megjelent cikkeit összegyűjtő könyvéhez írt bevezetőjén alkalmazni.

„A **békeharc** ma már életünk egyik legfőbb tartalma lett; a nemzetközi békemozgalom ügye és a **békefront** ránk eső szakaszának védelme: ezek a kérdések állnak e kötet cikkeinek középpontjában. Van olyan írás, amely **leleplezi** az imperialisták gonosztetteit, megmutatja a **béketábor** erkölcsi és anyagi fölényét és ily módon közvetve **foglal állást** a béke ügyében, és van olyan cikk, amelynek tárgya maga a **békemozgalom**, tehát közvetlenül foglalkozik a **békeharc** kérdésével. A **béke** egyaránt személyes ügye az olvasónak is, az írónak is; a **békeharc** személyes **helytállás** kérdése: úgy vélem, hogy a személyes hang elválaszthatatlan attól a **békeharctól**, amelyet a **toll fegyverével vívunk**: a **békepublicisztikától** [!]. A **békepublicisztika** nyersanyaga nemcsak a dokumentum, a tény, az adat, hanem az a sok személyes élmény is, amelyet a **békeharc** hazánkban és más népeknél nyújt. Ezért a **toll fegyverével úgy harcoltam**, hogy írás közben a szívemre is hallgattam...”²⁶

A szövegben vastagítással jelöltem ki a békeharc szót és hasonló értelmű szavakat (s ezekhez szorosan hozzátartozónak vélem az olyan igéket is, mint a leleplez, harcol, helytáll stb.), amelyből első pillanatra látható a militarista nyelvhasználat. Ha mindezt kiegészítjük a béke előtagú egyéb szavakkal (dőlt betűvel), még szembevetőbb a narratíva sulykolása.

Persze ez az írás egy kifejezetten – a szerző szavaival élve – „békepublicisztikát” tartalmazó kötet elé készült, tehát értelemszerűen sok benne a „béke”, de tömörségében megmutat néhány alapvető nyelvi propagandajellemzőt: ilyen a tisztán csak nyelvi sablonok alkalmazása, mint például a gonosztevő imperialisták leleplezése – s ebben a szavak értékelése, a jelzős szerkezetek propagandacélú használata is benne van –, a béketábor anyagi és erkölcsi fölénye, de talán ennél is feltűnőbb a már korábban említett szegényes szóhasználat, a sok ismétlés, a tartalmi üresség, a kevés információ. Ez a szófajokból is látszik: az ilyen típusú szövegekben túlsúlyban vannak a főnevek – ráadásul olyanok, amik önmagukban is valamilyen értéket mutatnak –, és a kevés ige erőteljesen cselekvésre szólít fel, mint például a „harcol” vagy a „leleplez”. Mindez egy zárt, jelentésszegény nyelvi rendszert mutat.²⁷

A „békeharcos” szövegvizsgálatok során érdemes talán egy hosszabb szöveget más szempontból is elemezni. Az 1949. április 20. és 25. között tartott *Béke Híveinek Párizsi Világkongresszusa* után júniusban Budapesten is volt hasonló rendezvény,

26 = = Boldizsár, 1952: 1.

27 = = Gyekiczky, 1989: 24–26.

melyről „*Fel a béke védelmére!*” címmel kiadtak egy broszúrát.²⁸ Ez nemcsak a konferencia határozatát, hanem a tanácskozás Sztálinnak szóló levelét is tartalmazza. A levél a klasszikus szónoki beszédek elemeit követi, s már a címe is jellemző: „*A Magyar Békekonferencia levele Joszif Visszarionovics Sztálinnak, a Szovjetunió generalisszimuszának*”. Sztálin jelzőivel később sem fukarkodtak: „*első szavunk a dolgozók és szabadságszerető népek hatalmas béketáborának bölcs vezetője, országunk felszabadítója: Ön felé és Önön keresztül a Szovjetunió népe felé száll*” – kezdődik az írás, s ebben a szellemben, a Szovjetunió, a „*hős szovjet nép*” és a „*dicsőséges szovjet hadsereg*” éltetésével folytatódik, hogy majd újra összekapcsolódjon Sztálin mint a Szovjetunió és a béketábor vezetőjének éltetésével. (Bevezetés/exordium: figyelemfelkeltés és a hallgatóság jóindulatának – itt Sztálinnak, a rendszer megtestesítőjének – a megnyerése.)

Ezt követi a téma meghatározása, amely természetesen nem más, mint a nyugati háborús fenyegetés: „*Négy esztendővel azután, hogy a hős szovjet nép és a dicsőséges szovjet hadsereg az Ön vezetésével szétzúzta a fasizmust, a világhódítás új hirdetői Hitler nyomdokaiba lépve, ismét a vér és pusztulás tengerét készülnek a világ népeire zúdítani*”, szól az ellenséget durva szavakkal illető, érzékletes leírást, a háború rémképét előhívó szövegrész, amely mégis reménnyel zárul, hiszen a gondolati egység végén a békére vágyók szembeszállnak a „*háborús gyűjtogatókkal*”. (Elbeszélés/narratio: a téma bemutatása, az előzmények ismertetése.) Ezután klasszikus propagandafogásként a „régen és most” összehasonlítása következik: a levél felsorolja a korábban „*kizsákmányolt munkásokat*”, „*senyvedő parasztokat*”, az „*urak szolgájaként*” lenézett értelmiséget, az „*elnyomott nőket*”, az „*idegen érdekeket kiszolgáló katonákat*”, a „*szolgaságra nevelt, kulturális sötétségben tartott*” (!) magyar fiatalokat, akik most mind sikeresek és boldogok. Csak itt kerül elő Rákosi neve, mint ennek a fejlődésnek a záloga, természetesen a Sztálin tanítványa szerepkörben, majd az ellenség áskálódásainak, provokációinak ellentételezéseként a béke ügyének védelme következik (argumentáció és cáfolat). Végül összefoglalásképpen az ellenséggel szembeni kérlelhetetlenség hangsúlyozásával megtörténik a végső hittétel Sztálin és a Szovjetunió mellett (berekesztés).²⁹

A békekongresszus határozata is hasonló felépítésű, csakúgy, mint a korabeli, a legkülönbözőbb célközönségnek szánt broszúrák vagy például a *Pajtás* újság 1950. január 1-i számának vezércikke is.³⁰ Nagyjából hasonló szerkezetet vázol fel Horváth Attila jogtörténész is a sajtó nyelvét elemző munkájában. Megállapítása szerint a vezércikkek rendszerint Lenin-, Sztálin- vagy Rákosi-idézettel kezdődtek, majd állításaik ellenőrizhetetlen „bizonyítása” után következett a külső-belső ellenség

28 == *Fel a Béke védelmére!* A „Konferencia a béke védelmében” levele Sztálin generalisszimuszának és a konferencia 1949 június 18-i Határozata. Kiadja a „Megvédjük a békét” mozgalom Országos Tanácsa. Budapest, Szikra Könyvkiadó, é. n.

29 == A témáról lásd bővebben Pap Milán e számban közzétett írását: Pap, 2026.

30 == Boldog Újesztendőt. *Pajtás*, 1950. január 1. 3.

bemutatása és leleplezése, végül iránymutatás és lelkesítő, optimista befejezés zárta az egyhangú írásokat.³¹ Láthatóan tehát központi vezérléssel, az egyszerű nyelvezet és a szintén nem túl bonyolult tartalmi elemek ellenére is tudatosan szerkesztett írásművekről van szó, akármilyen szinten nézzük a szövegeket.

Az egész békeharc ellentmondásosságára kiváló példa Révai József beszéde 1949. október 2-án, a béke világnapján a budapesti Szabadság téren tartott nagygyűlésen:

„Az amerikai háborús uszítók az utóbbi években elsősorban arra építettek, hogy azt hitték, hogy az övék, egyedül az övék az atombomba titka. Most az Egyesült Államok elnöke, Truman maga kénytelen bevallani, hogy Amerika atommonopóliuma már a múlté. A Szovjetunióknak is van atombombája. [A tömeg: »Atombomba nem titok, béketábor győzni fog!«] Az imperialisták tollnokai, rádióbemondói azt mondják, itt minálunk a népi demokráciákban a bomlás jelei mutatkoznak. Hadd mondják, hadd higgyék. Éhes disznó tudvalevőleg makkal álmodik. Talán akkor voltunk erősek, amikor Rajk maszkkal, álarccal az arcán még ott ült a sorainkban, és talán azzal gyengültünk, hogy lerántottuk arcáról az álarcot és lesújtottunk a bandájára?? Gyengülés vajon, hogy leálcáztuk, bíróság elé állítottuk, elítéltük és meg fogjuk semmisíteni az imperialisták titóista kémeit? [kiabálás, füttyülés] Elvtársak! Az ötéves tervekölcsön erőnk jele, elvtársaim. Népünk zöme, milliói megértették, hogy miről van szó, hogy ezt a kölcsönt az ötéves terv során kamatos kamattal kapja vissza. Ez a kamat a béke lesz. Ahogy a békétől, a béke ügyétől nem lehet bennünket, dolgozó magyar népet eltántorítani, ugyanúgy nem lehet bennünket eltántorítani a Szovjetuniótól. Hűek vagyunk, hűek leszünk a Szovjetunióhoz, mert felszabadított bennünket, mert lehetővé tette, hogy rálépjünk a szocializmus építésének az útjára, mert függetlenségünk biztosítója, mert népi hatalmunk védelmezője. [Éljenzés, taps, skandálás: »Megvédjük a békét!«]”³²

A béke zálogaként tehát a szovjet atombomba meglétét kellett ünnepelni, de a beszéd nemcsak ettől az ellentmondástól érdekes. A béke ünnepén Rajk László – akit két héten belül, 1949. október 15-én kivégeztek – „leleplezése”, „leálcázása”, ahogy a szöveg szól, szintén egy nyelvi manipulatív technika része, annak a jelzése, hogy diszkriminált ellenfél *mindig, korábban is* ellenünk, a közösségünk ellen tört, ezért kell vele szemben így eljárni. A kiváló szónok Révai mindehhez a végén csatolta a valódi mondanivalót, a békekölcsön fontosságának hangsúlyozását.

= = = Konklúzió

A békepropaganda, a háborús fenyegetettség fenntartása végül olyan mértékű volt – miközben valódi háború nem tört ki –, hogy az a társadalom nagy része számára nemhogy mozgósító erővel nem bírt, de befogadhatatlan volt, s az állandó

31 = = Horváth, 2011: 40.

32 = = <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=10045>.

Budapest, IX. kerület, a 6 hónapos szocialista munkaverseny díszünnepsége a Közvágóhíd kultúrtermében, a háttérben Petőfi Sándor arcképét és egy tőle származó idézetet („A néppel tűzön vízen át!”) ábrázoló plakát, 1949. Fortepan 33593 / Kovács Márton Ernő

békeharcot egy idő után nem lehetett komolyan venni. Az addig is abszurd békeharc egyre furcsább formákban is megjelent: az 1848-as centenáriumi ünnepségek során, amikor Petőfit kapcsolták össze a békeharcossal, a ma is közismert MÉH-szlógennel³³ – de volt békeharcos operett is.³⁴

A „szórakoztató” elemek mellett azonban az unalom volt igazán meghatározó. A békeharcos cikkek, brosrák szövegei minden esetben ugyanazt a sémát követték. Az írások a propagandaközpont előírásainak megfelelően egy kaptafára készültek, ugyanazokkal a szavakkal szóltak ugyanarról, hasonló nyelvi szerkesztést követve. A folytonos ismétlésnek ugyan kiemelten fontos szerepe van a propaganda sikerességében, de mindenféle tét nélkül veszít is az erejéből. A nyelvezet ritualizálódott,³⁵ a sematikus írások egyre inkább semleges hangvételű tájékoztató jelentések formáját vették fel – tartalmilag és szerkezeti elemeiket tekintve egyaránt. A kommunikáció beszűkült és egyirányúvá vált, egyre kevésbé szólt releváns kérdésekről és fedte le a valóságot.

33 == „Gyűjtsd a vasat és a fémeket, ezzel is a békét véded” – hangzott a korabeli reklám.

34 == Kékesi Kun, 2019.

35 == Apor, 2010.

Mindez a hasonló nyelvtani szerkezetekben és a már említett szegényes szókincsben is megjelent: egyre jellemzőbb volt, hogy a fenti sémák szerint s csak meghatározott szókészletet használva születtek többek között a „békevédő” írárok is, általában jelen idejű kijelentő mondatokkal, s általános, cselekvő alany nélküli mondat szerkezetekkel.³⁶ Ez a típusú megfogalmazás hozzájárult a felelősség hiányának megjelenéséhez,³⁷ csakhogy, mint a „mi” személyes névmás gyakori alkalmazása is.³⁸ A felelősség csökkentésének szándéka azonban nyelvi szempontból leginkább a nominalizációban érhető tetten.³⁹ Utóbbira nem is lehet jobb példánk a békeharc főnévnél, mely a „békéért harcolni” kifejezésből jött létre.

A kommunista párt által teremtett virtuális világ részeként működtetett békenarratíva megszűnésében természetesen a hidegháborús helyzet enyhülése játszott leginkább szerepet, s az 1950-es évek közepétől fokozatosan csökkent a békepropaganda a politikai nyelvhasználatban.

= = = Levéltári források = = =

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 274-22. Az MKP Oktatási Osztályának iratai, 1945–1948

= = = Hivatkozott irodalom = = =

Apor, 2010

Apor Balázs: Kommunikáció és rítusnyelv. „Személyi kultusz” és kommunista nyelvhasználat. *Korunk* 3. sz. 69–74.

Apor, 2022

Apor Balázs: *Láthatatlan tündöklés. Rákosi Mátyás kultusza a sztálinista Magyarországon*. Jaffa, Budapest.

Balogh, 2003

Balogh Magdolna: A nyelv elrablása: nyelv és totalitarianizmus. *Literatúra*, 2. sz. 199–213.

Banczerowski, 2006

Banczerowski, Janusz: A nyelv mint a manipuláció eszköze. In *Hatalom interdiszciplináris megközelítésben*. Szerkesztette: Tóth Szergej. Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged. 89–109.

36 == Goldman, 2003: 23.

37 == Tolcsvay Nagy, 2022; Péter, 2012: 114–131.

38 == Jobst, 2007.

39 == Goldman, 2003: 22–23.

Boldizsár, 1952

Boldizsár Iván: *A toll fegyverével*. Művelt Nép, Budapest.

Czigány, 1999

Czigány Lóránt: Államosított szavaink átvilágítása, avagy szótáríróink diszkrét bája. *Kortárs*, 7. sz. 1–33.

Ellul, 1973

Ellul, Jacques: *Propaganda. The Formation of Men's Attitudes*. Vintage Books, New York.

Goldman, 2003

Goldman Leonóra: *A XX. század magyar közéleti nyelve*. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém.

Gyekiczky, 1989

Gyekiczky Tamás: *A szó veszélyes fegyver. Adalékok az ötvenes évek ideológiai szerkezetének leírásához*. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest.

György, 2016

György Péter: *Az ismeretlen nyelv. A hatalom színrevitele*. Magvető, Budapest.

Horváth, 2011

Horváth Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete, h. n.

Huhák, 2022

Huhák Heléna: *Agitátorok. Kommunista mozgósítás a pártállam kiépítésének mindennapjaiban*. Jaffa, Budapest.

Jobst, 2007

Jobst Ágnes: A „mi” mint a hatalom és a szolidaritás névmása. *Magyar Nyelvőr*, 1. sz. 29–47.

Jobst, 2010

Jobst Ágnes: *A nyelv kisajátítása. A második világháború utáni média elemzése szótárral és szövegmutatványokkal*. Tinta, Budapest.

Kékesi Kun, 2019

Kékesi Kun Árpád: Kampányoperettből tanulópénz. A Fővárosi Operettszínház 1952-es Orfeusz-bemutatójáról. *Hungarológia Közlemények*, 2. sz. 17–36.

Kicsi, 1991

Kicsi Sándor András: A békeharcról. *Holmi* 5. sz. <https://www.holmi.org/1991/05/kicsi-sandor-andras-a-bekeharcrol> (utolsó letöltés: 2026. szeptember 28.).

Klemperer, 2021

Klemperer, Victor: *A harmadik birodalom nyelve. Egy filológus feljegyzései.* (Ford. Lukáts János.) & Kiadó, Budapest.

Koselleck, 1998

Koselleck, Reinhart: Ellenségfogalmak. (Ford. Szabó Márton.) In *Az ellenség neve.* Szerkesztette: Szabó Márton. József-veg könyvek, Budapest. 12–24.

Orwell, 1989

Orwell, George: 1984. (Ford. Szíjgyártó László.) Európa, Budapest.

Pap, 2026

Pap Milán: A béke szavával. A szocialista békemozgalom nyelve az ötvenes évek elején. *Betekintő*, 3. sz. 35–65.

Papp, 2024

Papp István: *A magyar kommunisták 1918–1989.* Jaffa, Budapest.

Péter, 2012

Péter Mihály: *A leleplező nyelv. Álcázás és ámitás a nyelvhasználatban.* Tinta, Budapest.

Szilágyi, 1996

Szilágyi Ákos: *Tetem és tabu. Egy viccbalzsamozó vallomásai.* Kijárat, Budapest.

Tolcsvai Nagy, 2022

Tolcsvai Nagy Gábor: *Alkotás és befogadás a magyar nyelv 18. század utáni történetében.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Tóth, 1991

Tóth Szergej: A szovjet birodalmi nyelv, avagy a totalitarizmus grammatikája. *Aetas*, I. sz. 5–39.

===== Internetes hivatkozások =====

Filmhíradók Online: Révai József beszéde a Nemzetközi Békenapon, 1949. október.
<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=10045> (utolsó letöltés: 2026.
szeptember 26.).

===== Sajtó =====

Pajtás, 1950

Kulcsszavak

=====

*értelmiség, kommunista mozgalom, kultúra, ötvenes évek,
Rákosi-rendszer*

Az Óbudai Hajógyár Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) bizottsága felavatja a repülőtér növendékeinek zászlaját a Hármashatárhegyi repülőtéren. A növendékek „Az eskü szent és sérthetetlen” jelszóval megfogadták, hogy bátor védelmezői lesznek a békének, 1953.

Fortepan 222170 / Nasztanovics Ferenc

/ Enduring Peace/Fight /

**Excerptions from Hungarian peace propaganda
of the 1940–50s**

“Will there be a war in the near future?” – asked a joke from the Rákosi era. “There won’t be a war, but there will be such a fierce struggle for peace that not a single stone will be left standing.” This conversation simultaneously exposes the contradictions of the peace propaganda and the healthy defence mechanisms of the society.

This study examines the political uses of the concept of peace, especially the term „struggle for peace”. Its approach is has primarily linguistic: it examines how the propaganda operated at the lexical and syntactic level in its “Newspeak”.
